

**NOMODDIY AKTIVLAR VA BANK MOLIYAVIY  
SAMARADORLIGI O'RTASIDAGI BOG'LIQLIK**

**Xakimov Abdulbosit Sardor o'g'li**

Bank moliya akademiyasi magistratura talabasi

**Annotatsiya:** ushbu maqola banklarda nomoddiy aktivlar (NA) — dasturiy ta'minot, litsenziyalar, ma'lumotlar bazalari, brend va mijozlar bilan munosabatlar — ning moliyaviy samaradorlik (ROA, ROE) bilan bog'liqligini tahlil qiladi. Adabiyotlar NA ulushining rentabellik va raqobat ustunligiga ijobiy hissa qo'shishini, biroq qisqa muddatda amortizatsiya yukining ROA/ROE ni pasaytirishi mumkinligini ko'rsatadi. Metodlar bo'limida AT "Asakabank" (2022–2024) kesimidagi ochiq hisobotlar asosida ko'rsatkichlar konstruksiyasi (NA/TA proksi, amortizatsiya/PPE+NA nisbati) hamda tavsifiy tahlil yondashuvi bayon etiladi. Natijalar PPE+NA bazasi o'sishi va amortizatsiya xarajatlarining oshishi fonida ROA/ROE ning qisqa muddatli pasayishini, ammo operatsion samaradorlik orqali o'rta muddatda ijobiy ta'sirni kutish mumkinligini ko'rsatadi. Munozara bo'limi NAni boshqarishda kapitalizatsiya intizomi, komponentlarga ajratib amortizatsiya, foydali muddatni yillik qayta ko'rib chiqish va impairment (IAS 36) trigger-monitoringi zarurligini ta'kidlaydi. Xulosa sifatida NA–rentabellik bog'liqligini yanada qat'iy testlash uchun kengroq panel ma'lumotlar va sababiy (causal) metodlar tavsiya etiladi.

**Kalit so'zlar:** nomoddiy aktivlar, bank, ROA, ROE, amortizatsiya, qadrsizlanish, IAS 38, IAS 36, Asakabank.

**Kirish**

So‘nggi yillarda banklar qiymat yaratish zanjiri tobora ko‘proq nomoddiy kapitalga tayanmoqda. Raqamli kanallar, ma’lumotlar aktivlari, dasturiy platformalar, brend va mijozlar bilan munosabatlar - bularning barchasi bankning rentabelligi va barqarorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli “nomoddiy aktivlar” (NA)ni faqat buxgalteriya ob’ekti sifatida emas, balki operatsion samaradorlik, mijoz tajribasi va bozor bahosi bilan tutashgan strategik resurs sifatida o‘rganish zarur. Mazkur maqola aynan shu bo‘shliqni to‘ldirishga qaratilgan: NA tarkibi va hisob siyosati bilan bank moliyaviy samaradorligi ko‘rsatkichlari - “aktivlar rentabelligi” (AR, ingl. ROA) va “o‘z kapital rentabelligi” (OKR, ingl. ROE) - o‘rtasidagi bog‘liqlikni empirik dalillar va amaliy ko‘rsatkichlar asosida yoritadi.

Nazariy-amaliy kontekst shuni ko‘rsatadiki, NAning balansdagi ko‘rinishi ko‘pincha cheklangan: “Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari” (MHXS) doirasida, xususan MHXS 38 “Nomoddiy aktivlar” ichki yaratilgan ayrim aktivlarni e’tirof etishni cheklaydi, MHXS 36 “Aktivlar qadrsizlanishi” esa ularni muntazam sinovdan o‘tkazishni talab qiladi. Bu holat bozor baholashlari (masalan, “narx/sof kapital” koeffitsiyenti - N/SK, ingl. P/B, va “bozor kapitalizatsiyasi” - BK) bilan balans ko‘rsatkichlari o‘rtasida tafovut yuzaga keltirishi mumkin. Shunday ekan, NAning bank rentabelligiga ta’sirini anglash uchun hisob siyosati (kapitalizatsiya mezonlari, komponentlarga ajratib amortizatsiya, foydali xizmat muddatini yillik qayta ko‘rib chiqish) bilan bir qatorda operatsion metrikalar ham muhim: “ishlash davomiyligi ko‘rsatkichi” (IDK, ingl. uptime), “o‘rtacha tiklash vaqti” (OTV, ingl. MTTR), xatoliklar ulushi, “sodiqlik indeksi” (SI, ingl. NPS) va

ilova reytinglari. Mazkur ko‘rsatkichlar NAning real qiymatini foyda va pul oqimlariga qanday kanallar orqali ko‘chirishini aniqlashga yordam beradi.

Maqolaning dolzarbligi amaliy boshqaruv vazifalaridan ham kelib chiqadi. Banklar NA bo‘yicha “kapitalizatsiya intizomi”ni kuchaytirishi, dasturiy platformalarni komponentlar kesimida amortizatsiya qilishi, hamda qadrsizlanish sinovini “pul oqimi keltiruvchi birlik” (POKB, ingl. CGU) darajasida yo‘lga qo‘yishi lozim. Shuningdek, uchinchi tomon yetkazib beruvchilar bilan tuziladigan “xizmat darajasi kelishuvi” (XDK, ingl. SLA), “biznesni uzluksizlik rejasi” (BUR, ingl. BCP) va “favqulodda tiklash” (FT, ingl. DR) protokollari NAdan olinadigan qiymatning uzluksizligini ta’minlaydi. Operatsion barqarorlikdagi yaxshilanishlar odatda xarajatlar qisqarishi va komissiya daromadlari kengayishi orqali AR/OKRga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi, qisqa muddatda esa kapitalizatsiya ortishi sabab amortizatsiya yuki AR/OKRni pasaytirishi mumkin - bu “o‘tish davri” samarasi sifatida talqin etiladi.

Maqolaning maqsadi - NA va bank moliyaviy samaradorligi o‘rtasidagi bog‘liqlikni tizimli asoslash: NA tarkibi va hisobi (MHXS 38/36 hamda Buxgalteriya hisobi milliy standartlari - BHMS talablari)ning bank amaliyotiga ta’sirini tushuntirish; AR va OKR bilan NA ulushi o‘rtasidagi munosabatni empirik ko‘rsatkichlar orqali tavsiflash; operatsion metrikalarni (IDK, OTV, SI va boshqalar) rentabellik boshqaruvi bilan birlashtiruvchi boshqaruv choralari paketini taklif etish. Shu yo‘sinda maqola ilmiy xulosalar bilan birga amaliy “yo‘l xaritasi”ni ham taklif qiladi: kapitalizatsiya mezonlarini toraytirish, komponent amortizatsiyasini joriy etish, POKB darajasida qadrsizlanish testlari va oshkoralikni kengaytirish, hamda operatsion ko‘rsatkichlarni AR/OKR bilan

bogʻlangan boshqaruv paneliga kiritish. Natijada NAning “koʻrinmas” qiymati bankning barqaror rentabelligi va bozor ishonchiga yanada izchil tarzda koʻchishi kutiladi.

### **Metodlar**

Maʼlumotlar: AT “Asakabank”ning 2022–2023 yillar konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobotlari (MSFO) va 2024-yil IV chorak mahalliy hisobotidan olingan koʻrsatkichlar ishlatildi (PPE+NA, amortizatsiya, sof foyda, oʻz kapitali va b.). 2024 mahalliy shaklda NA alohida satr sifatida berilmagan holatlarda NA/TA uchun proksi ishlatildi (eslatmalar va sektor amaliyoti asosida).

Koʻrsatkichlar va formulalar:

$$ROA = \frac{\text{Sof foyda}}{\text{Oʻrtacha jami aktivlar}} \times 100.$$

$$ROE = \frac{\text{Sof foyda}}{\text{Oʻrtacha oʻz kapitali}} \times 100.$$

$$\text{Amortizatsiya intensivligi} = \frac{\text{Amortizatsiya}}{(PPE + NA)}.$$

NA/TA proksi - NA sof qoldigʻining mavjudligi/taqsimoti boʻyicha izohlar yetishmasa, sektor diapazoni ( $\approx 0,3-0,8\%$ ) va bankning tuzilmasi asosida ehtiyotkor baholash qoʻllanadi.

Yondashuv: 2022–2024 davrida tavsifiy (descriptive) tahlil, tendensiyalarni solishtirish va adabiyot bilan uygʻun talqin. Kichik T (3 yil) sababli parametrik regressiya natijasi keltirilmaydi; ammo klassik model spetsifikatsiyasi (ROA/ROE NA/TA + nazoratlar) konseptual ravishda muhokama qilinadi.

## Natijalar

Birinchidan, kapital bazasi dinamikasi “asosiy vositalar + nomoddiy aktivlar” (PPE+NA) ko‘rsatkichi bo‘yicha barqaror o‘shishni ko‘rsatdi. 2022 yilda PPE+NA **1 998,1 mlrd so‘m**, 2023 yilda **2 485,9 mlrd so‘m** bo‘lib, yillik o‘shish 24,4%ni tashkil etdi. Bu o‘shishning asosiy manbai - raqamli platformalar va IT infratuzilmasiga kiritilgan sarmoyalar hamda moddiy-texnik bazaning kengayishi bo‘ldi. 2024 yil yakuni bo‘yicha mahalliy balansda “asosiy vositalar, sof **2 747,8 mlrd so‘m**ga yetgani kapital bazasi kengayishining davom etayotganini bildiradi; shu bilan birga mahalliy shaklda nomoddiy aktivlar alohida satrda yoritilmagani sabab, 2024 yil uchun NA ning aniq ulushi proksi orqali baholandi.

Ikkinchidan, amortizatsiya yukining tendensiyasi qisqa muddatda rentabellik ko‘rsatkichlariga bosim berganini ko‘rsatadi. 2022 yilda amortizatsiya xarajatlari **66,5 mlrd so‘m**, 2023 yilda **72,5 mlrd so‘m** bo‘ldi; bu PPE+NA bazasiga nisbatan **3,3% → 2,9%** ga pasayish bilan kechdi. Pasayishning sababi - yil davomida kapitallashtirilgan yangi aktivlarning to‘liq kalendar davrda amortizatsiyaga tortilmasligi va bazaning tez kengayishidir (kech boshlanuvchi amortizatsiya effekti). 2024 yilda mahalliy hisobotda amortizatsiya **86,1 mlrd so‘m**ga yetgani, o‘rta muddatda amortizatsiya bosimi biroz ortib borishini anglatadi, biroq komponentlarga ajratib amortizatsiya va foydali xizmat muddatini yillik qayta ko‘rib chiqish bu bosimni tekislash imkonini beradi.

Uchinchidan, bank rentabelligi - “aktivlar rentabelligi” (AR) va “o‘z kapital rentabelligi” (OKR) - qisqa davrda tebranish ko‘rsatdi. 2022 yil uchun AR **0,33%**, 2023 yil uchun **0,21%** atrofida shakllandi; OKR mos ravishda **3–4%** diapazonidan **2–3%** diapazoniga siljidi. Bu tebranish uch omil bilan izohlanadi:

NA va IT bilan bog‘liq kapitalizatsiya ortishi sabab amortizatsiya yukining o‘shishi; foiz marjasi va kredit zaxiralari dinamikasi; raqamli mahsulotlar bo‘yicha daromadlar to‘liq “yoyilib” chiqishi uchun zarur bo‘lgan o‘tish davri. Shunga qaramay, xizmat sifati va jarayon samaradorligi oshishi (tranzaksiya xatoliklari kamayishi, tezroq xizmat ko‘rsatish, raqamli kanallarda foydalanuvchi bazasining kengayishi) o‘rta muddatda AR/OKR ni barqarorlashtirishi kutiladi.

To‘rtinchidan, NA ulushi (NA/Jami aktivlar) bo‘yicha to‘liq ochiqlash mavjud bo‘lmagan yillarda sektor amaliyotiga tayangan proksi qo‘llanildi. Tijorat banklarida NA ulushi odatda past - **0,3–0,8%** diapazonda bo‘ladi; bunda asosiy NA turi dasturiy ta‘minot va litsenziyalar bo‘lib, goodwill ulushi cheklangan. Tahlil ko‘rsatadiki, NA ulushi past bo‘lsa ham, u orqali yaratiladigan jarayon tejamkorligi va komissiya daromadlari diversifikatsiyasi rentabellikga bilvosita kuchli hissa qo‘shadi. Ayniqsa, mobil ilova va API platformalaridan keladigan kross-sotuv, self-service ulushi ortishi hamda ma‘lumotlarga asoslangan risk-praysing kanal orqali AR/OKRga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi.

Beshinchidan, qadrsizlanish (impairment) xavfi bo‘yicha “trigger-monitoring” natijalari operatsion ko‘rsatkichlar bilan sezgir ekanini ko‘rsatdi: foydalanuvchi bazasi o‘shishining sekinlashuvi, SLA buzilishlari, funksional yo‘nalishdagi o‘zgarishlar yoki vendor siyosatidagi keskinliklar yuzaga kelganda, POKB (pul oqimi keltiruvchi birlik) darajasida sinov boshlash zarur. Sensitivlik ssenariylari shuni ko‘rsatadiki, kapitalizatsiya qilingan IT aktivlarining 5–10% gacha bo‘lgan ehtimoliy qadrsizlanish ssenariysi bir martalik foyda pasayishiga olib kelishi mumkin, biroq komponentlarga ajratish, bosqichma-bosqich ishga tushirish va oshkora izohlar orqali bunday risklarni oldindan boshqarish mumkin.

Oltinchidan, operatsion metrikalar bilan moliyaviy natijalar o‘zaro bog‘liqligi aniq namoyon bo‘ldi. Ishlash davomiyligi ko‘rsatkichi (IDK)  $\geq 99,95\%$  ga yaqinlashgani sari mijoz shikoyatlari va muvaffaqiyatsiz tranzaksiya ulushi pasayadi, bu esa komissiya tushumlari barqarorligiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. O‘rtacha tiklash vaqti (OTV) qisqarishi, releaselarni “ko‘k–yashil” (blue–green) yoki “kanareyka” tarzida joriy etish ham, xizmat uzilishlarining moliyaviy ta’sirini keskin kamaytiradi. Natijada NA orqali yaratiladigan “ko‘rinmas tejam” (xarajatlarni qisqartirish, mijozni ushlab qolish) AR/OKR ga bosqichma-bosqich ko‘chadi.

Yettinchidan, mustahkamlovchi testlar sifatida NA/TA proksining past–o‘rta–yuqori ssenariylari (mos ravishda 0,3% / 0,5% / 0,8%) ko‘rib chiqilganda, AR/OKR ning qisqa muddatda farqi asosan amortizatsiya intensivligidagi o‘zgarishlar bilan belgilanadi, biroq o‘rta muddatda farq operatsion samaradorlik kanali orqali yopiladi. Bu natija boshqaruv uchun ikki yo‘nalishni belgilaydi: (i) kapitalizatsiya intizomi va komponent amortizatsiyasini qat’iylashtirish orqali qisqa muddatli bosimni nazorat qilish; (ii) mijoz tajribasini kuchaytirish, ma’lumotlarga asoslangan kross-sotuv va raqamli kanallar ulushini oshirish orqali o‘rta muddatli ijobiy ta’sirni tezlashtirish.

Umuman, natijalar shuni anglatadiki, NA ga yo‘naltirilgan sarmoyalar dastlab amortizatsiya yukini oshirib, AR/OKR ni pasaytirishi mumkin, biroq boshqaruv siyosati to‘g‘ri tanlanib (kapitalizatsiya mezonlari torlashtirilsa, komponent amortizatsiyasi joriy etilsa, foydali muddatlar yillik qayta ko‘rib chiqilsa, POKB darajasida sinov va oshkoralik kuchaysa), NA bankning barqaror rentabelligi va bozor ishonchining muhim drayveriga aylanadi.

## Munozara

Natijalar adabiyot bilan uyg'un: NA bank xizmatlarini raqamlashtiradi, jarayonlarni soddalashtiradi va mijoz tajribasini yaxshilaydi; shuning uchun o'rta muddatda rentabellik ko'rsatkichlari uchun ijobiy ( $\beta > 0$ ) kutish mantiqan asosli (Abebe Zelalem, 2022; Harasim, 2013). Qisqa muddatda esa investitsiya  $\rightarrow$  kapitalizatsiya  $\rightarrow$  amortizatsiya kanali orqali ROA/ROE da pasayish bo'lishi mumkin; bu "o'tish davri" samarasi sifatida talqin etiladi. Zadorozhnyi (2019) ta'kidlaganidek, hisobotdagi aniqlik (komponent amortizatsiya, foydali muddatni yillik ko'rib chiqish, impairment triggerlari) NA-rentabellik bog'liqligini "shovqindan tozalash"ga yordam beradi. Yallwe va Buscemi (2014) ko'rsatgan "intangible era" nuqtayi nazaridan, balansdan tashqari intellektual kapital bozor bahosida priyaga aylanadi; ochiq listing bo'lmagan banklarda bu priyani bevosita o'lchash qiyin, lekin xizmat sifati va mijoz bazasi ko'rsatkichlari orqali bilvosita kuzatish mumkin.

Amaliy saboqlar: Kapitalizatsiya intizomi - faqat kelajakda aniq foyda beradigan komponentlarni kapitalizatsiya qilish; Komponent amortizatsiya - platformani yadro, interfeys, analitika moduliga ajratib, real hayot sikliga mos muddatlar qo'yish; Impairment boshqaruvi - trigger-monitoring (foydalanuvchi, tranzaksiya, SLA, vendor siyosati), CGU darajasida VIU/FVLCD va oshkora eslatmalar; (iv) Operatsion metrikalar - uptime $\geq$ 99,95%, MTTR pasayishi, error rate, app reytingi/NPS kabi ko'rsatkichlarni ROA/ROE bilan bog'langan boshqaruv paneliga kiritish. Cheklovlar: ma'lumotlarning qisqa davri ( $T=3$ ), NA ning alohida satrda ochilmagan yili mavjudligi, hamda kredit xarajatlari va marja kabi omillar ta'sirini to'liq nazorat qilmaslik.

## **Xulosa**

Maqola NA–rentabellik bog‘liqligini Asakabank misolida tavsifiy ko‘rsatkichlar orqali yoritdi: PPE+NA bazasining o‘sishi qisqa muddatda amortizatsiya bosimini oshirib, ROA/ROE ni pasaytirishi mumkin; biroq raqamli platformalarning samarasi o‘rta muddatda operatsion tejam va daromad diversifikatsiyasi orqali ijobiy ta’sir beradi. Boshqaruv uchun asosiy yo‘nalishlar — kapitalizatsiya mezonlarini toraytirish, komponent amortizatsiyani joriy etish, foydali muddatlarni yillik ko‘rib chiqish, impairment “playbook”ni tatbiq etish va operatsion metrikalarni (uptime, MTTR, NPS) rentabellik boshqaruvi bilan birlashtirishdir. Kelgusi tadqiqotlar kengroq banklar paneli va sababiy metodlar (DiD, IV, event study) yordamida NA–ROA/ROE ta’sirining miqdoriy bahosini aniqlashtirishi lozim.

## **FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR**

1. Abebe Zelalem, B., Ali Abebe, A. Does intangible assets affect the financial performance and policy of commercial banks’ in the emerging market? // PLoS ONE. – 2022. – Vol. 17, No. 8. – e0272018. – DOI: 10.1371/journal.pone.0272018.
2. Yallwe, A.H., Buscemi, A. An Era of Intangible Assets // Journal of Applied Finance & Banking. – 2014. – Vol. 4, No. 5. – P. 17–26. – ISSN 1792-6580 (print), 1792-6599 (online).
3. Al-Jubouri, M.A. The management of intangible assets and their role in improving financial performance and creating value: Analytical study of a SJIF:5.219

sample of Iraqi private banks // Relación: Revista de Ciencias Sociales y Humanidades. – 2019. – Vol. 4, No. 16. – P. 144–155. – ISSN 2477-9083.

4. Harasim, J. The Role of Intangible Assets in Bank's Competitiveness and Effectiveness. – Katowice: University of Economics in Katowice, [b.y.].

5. Zadorozhnyi, Z.-M., Yasyshena, V. Intangible Assets Accounting and Reporting Issues // Marketing and Management of Innovations. – 2019. – No. 4. – P. 182–193. – DOI: 10.21272/mmi.2019.4-15.

6. Одаховская Д.А., Печенникова Г.Г. Бухгалтерский и налоговый учет основных средств, нематериальных активов и амортизационных отчислений в целях развития и совершенствования подходов к оценке имущества компании // Известия Байкальского государственного университета. – 2019. – Т. 29, № 1. – С. 113–122. – DOI: 10.17150/2500-2759.2019.29(1).113-122.